
ІВАШКЕВИЧ Е.З.,
кандидат психологічних наук,
доцент, кафедра загальної
психології та психодіагностики,
Рівненський державний
гуманітарний університет,
м. Рівне, Україна

ХАРАКТЕРИСТИКА СОЦІАЛЬНО- ПСИХОЛОГІЧНИХ ВЛАСТИВОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ ТА СТРУКТУРА СОЦІАЛЬНОГО ІНТЕЛЕКТУ ПЕДАГОГА

У статті проаналізовано особливості соціального інтелекту людини. Окреслено соціально-психологічні властивості особистості, які великою мірою визначають структуру соціального інтелекту індивіда. Запропоновано та описано авторську концепцію соціального інтелекту педагога. Зазначено, що соціальний інтелект педагога вміщує три підструктури: когнітивну, мнемічну та емпатійну тощо.

Ключові слова: інтелект, соціальний інтелект, міжособистісна взаємодія, соціально-психологічні властивості особистості, когнітивна, мнемічна та емпатійна підструктури соціального інтелекту.

В статье проанализированы особенности социального интеллекта человека. Определены социально-психологические свойства личности, которые во многом определяют структуру социального интеллекта индивида. Предложена и описана авторская концепция социального интеллекта педагога. Указано, что социальный интелект педагога включает три подструктуры: когнитивную, мнемическую и эмпатийную.

Ключевые слова: интелект, социальный интелект, межличностное взаимодействие, социально-психологические свойства личности, когнитивная, мнемическая и эмпатийная подструктуры социального интеллекта.

In the article the peculiarities of social intellect of a person were analyzed. Socio-psychological characteristics of the person, which in a great degree determine the structure of social intellect of the individual were outlined. In the article the author's conception of social intellect of the teacher was proposed. It shows us that social intellect of the teacher includes cognitive, mnemonic and emphatic substructures. It was emphasized that cognitive substructure of social intellect involved a set of fairly stable knowledge, assessment, rules of interpretation of events, human behavior, their relationships, etc. Social intellect is based on the existing system of interpretation on micro-structural and macro-structural levels. The microstructure of cognitive component of social intellect is determined by the features of the latter, namely cognitive evaluation, which determines the competent processing and evaluating the information that the subject perceives, his/her prediction, based on planning and forecasting of interpersonal interactions, communication, providing proper performance of the process of communication. The author of the article underlines that mnemonic component of social intellect of a teacher described the presence of the ability to interpret events, life events, behavior of others and their own as the subject of these events. Mnemonic substructure is based on the personal experience of the subject, where subjective statistics constitute personal interpretive complex. In this article the structure and peculiarities of emphatic component of social intellect of a teacher were described. Emphatic component of social intellect is largely dependent on what shape of the behavior the person chooses as a priority that he/she expects his/her business associated with the complex of interpretative value in relation to the world of the person. Emphatic component of social intellect is also dependent on what the person expects from other subjects of interpersonal interaction, what valuable interpretative complex of relation to the surround world it was formed inside the person, what possibilities the subject has when we tell about the usage of anticipation mechanisms in solving various problems of professional and social life.

Key words: *intellect, social intellect, interpersonal interaction, socio-psychological peculiarities of the person, cognitive, mnemonic and emphatic substructures of social intellect.*

Актуальність проблеми. Слід відразу ж зауважити, що у вітчизняній психології термін «соціальний інтелект» не знайшов досить широкого розповсюдження у наукових дослідженнях, в тому числі, – емпіричного плану, як, ми вважаємо, відбувалося з аналогічних причин, що і в західній психології. Тобто, насамперед, є відсутніми суттєві теоретичні моделі, які антиципують стратегічні перспективи, а також несприйнятливими є історичні колізії, які час від часу залишають на задньому плані науки той чи інший конструкт. Також досить неоднозначною є ситуація з термінологією, що теж свідчить про те, що однозначно структура соціального інтелекту не знайшла свого відображення в науковій царині, потребує теоретичного обґрунтування та емпіричного підтвердження тощо.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. В дослідженнях М.К. Акімової, М.О. Амінова, М.І. Бобневої, М.М. Кашапова, В.Т. Козлової, В.М. Куніциною, М.В. Молоканова, Г. Олпорта, Р. Торндайка, Н.А. Ференс соціальний інтелект розглядається як здатність, що забезпечує успішність соціальної взаємодії людей в різних сферах діяльності. На думку Г. Олпорта, Р. Торндайка, соціальний інтелект – одна з найбільш вагомих здатностей, що забезпечує здійснення ефективної міжособистісної взаємодії та успішну соціальну адаптацію суб'єктів діалогічної діяль-

ності. Проте структура соціального інтелекту педагога не була предметом спеціальних досліджень. Також не до кінця проаналізованими залишаються питання психологічних механізмів та умов розвитку соціального інтелекту фахівця педагогічної професії.

Отже, зважаючи на актуальність дослідження з даної проблеми, **завданнями** нашої статті є:

1. Проаналізувати особливості соціального інтелекту людини.
2. Окреслити соціально-психологічні властивості особистості, які великою мірою визначають структуру соціального інтелекту індивіда.
3. Запропонувати та описати авторську концепцію соціального інтелекту педагога.

Виклад основного матеріалу. Так, під керівництвом О.О.Бодальова [2] виконано численні дослідження в галузі психології пізнання людьми один одного, в ракурсі яких і аналізуються особливості соціального інтелекту людини. Методологічною основою для здійснення цих досліджень були концепції С.Л.Рубінштейна, Б.Г.Ананьєва і В.М.Мясищева, що на перший план висувають проблеми переходу від монологічної (суб'єкт-об'єктної) до діалогічної (суб'єкт-суб'єктної) стратегії аналізу міжособистісного пізнання. В центрі уваги вченого опинилися особливості сприйняття людини людиною, характеристики впливу на ці особливості, вікових та професійних

детермінант міжособистісного спілкування, психологічні механізми експресивно-емоційної поведінки людини, особливості зіставлення самопізнання із пізнанням інших і т.д. В дослідженнях О.О.Бодальова зазначено, що соціальний інтелект індивіда великою мірою пояснюється особливостями пізнання людьми один одного [2, с. 42].

Також О.О.Бодальов наголошує, що питання щодо психологічної природи соціального інтелекту індивіда не є до кінця вивченим, і для його ґрунтовного опрацювання слід переорієнтувати дослідження на загальнопсихологічні та методологічні підходи. Вчений здійснив аналіз мовних портретів суб'єктів залежно від рівня узагальненості складових їхніх суджень. Перша група респондентів фіксувала свою увагу на конкретних поведінкових проявах людини (конкретно-поведінкові відображення), друга – на зовнішньому вигляді людини (конкретно-чуттєві відображення), третя – узагальнювала особливості поведінки людини (узагальнено-поведінкове відображення), четверта – представляла людину в узагальнено-поняттєвій формі (узагальнено-поняттєве відображення). У цілі дослідження не входила оцінка адекватності відображення, але, як було доведено в експериментах, співвідношення виокремлених компонентів відображення є досить різним на кожному віковому етапі, і в процесі розвитку особистості спостерігається зростання рівня узагальненості суджень до узагальнено-поняттєвого рівня. При цьому, вважає О.О.Бодальов, кожне поняття вміщує в свою структуру всю систему поведінки конкретного індивіда, поведінки, яка передбачається його рівнем розвитку соціального інтелекту. Зрозуміти соціальний інтелект іншого – мається на увазі експлікувати цю поведінку у внутрішньому,

інтенційному плані [2, с. 43]. З метою становлення соціального інтелекту особистості, вважає О.О.Бодальов, слід актуалізувати механізм вербалізації. Приймаючи вигляд мовленнєвої форми, пізнавальні дії згодом піддаються змінам за багатьма параметрами і зрештою стають усвідомленими, узагальненими, скомпресованими, автоматизованими, несвідомими тощо. У свідомості суб'єкта відображується лише образ або поняття про іншу людину, що свідчить про розвиток соціального інтелекту першого [2, с. 43–44].

У вітчизняних психологічних дослідженнях проблема соціального інтелекту розглядається переважно в аспекті комунікативної компетентності особистості (М.О.Амінов, М.І.Бобнева, Ю.М.Ємельянов, М.В.Молоканов, А.Л.Южанінова). Також в наукових концепціях та теоріях запропоновано структуру і функції соціального інтелекту.

Одним з перших визначення «соціального інтелекту» запропонував Ю.М.Ємельянов. Вчений пов'язує соціальний інтелект особистості з поняттям «соціальна сенситивність» і, таким чином, до змісту соціального інтелекту було включено характеристики, які насправді позначають соціальну сенситивність суб'єкта. Вчений вважав, що за допомогою інсайтного передбачення у людини формуються індивідуальні «евристики», які індивід використовує для власних умовиводів і висновків щодо організації міжособистісної взаємодії. При цьому, зазначає Ю.М.Ємельянов, ці «евристики» є досить надійними і мають чітко виражений прогностичний ефект [3].

У роботі М.І.Бобневої, присвяченій вивченню соціально-психологічних властивостей особистості [1], ми знаходимо згадку про соціальний інтелект як здатність помічати та аналізувати

складні взаємостосунки залежно від спілкування у певній соціальній сфері, а також формулювати певну проблему з урахуванням характеристик загального інтелекту. Три компоненти соціального інтелекту виокремлює А.Л.Южанінова [5, с. 64] розглядає:

1. *Соціально-перцептивні здатності*, які у своїй сукупності створюють цілісне особистісне новоутворення, що фасилітує можливості адекватного відображення людиною індивідуальних особистісних властивостей реципієнта, особливостей плину його психічних процесів і прояви емоційної сфери, а також точність в розумінні характеру взаємостосунків реципієнта з оточуючими. З іншого боку, вважає вчена, слід доповнити психологічний зміст даного феномена здатністю самопізнання (усвідомлення своїх індивідуально-особистісних властивостей, мотивів поведінки та характеру сприйняття себе іншими).

2. *Соціальна уява*, що є здатністю адекватного моделювання індивідуальних і особистісних особливостей людей з урахуванням суто зовнішніх ознак, а також здатність прогнозування характеру поведінки реципієнта в конкретних ситуаціях, точного передбачення особливостей подальшої міжособистісної взаємодії тощо.

3. *Соціальна техніка спілкування*, яка виявляється в здатностях ніби «затвердити» та «схвалити» роль іншого, володіти ситуацією взаємодії і спрямовувати взаємостосунки в потрібний для індивіда напрямок, в багатстві різноманітних технік та засобів спілкування.

Найвищим критерієм прояву соціального інтелекту особистості А.Л.Южанінова визнає «здатність впливати на психічні стани та емоційні прояви інших людей, а також фасилітувати формування психічних влас-

тивостей оточуючих. Як діагностичну процедуру виявлення рівня розвитку соціального інтелекту особистості А.Л.Южанінова пропонує використовувати самозвіти, а також процедури ауто-і соціометрії.

Синонімом до «соціального інтелекту особистості» В.Л.Лабунська [4] вважає «соціально-психологічну спостережливість» індивіда, що визнається науковцем як здатність до кодування та інтерпретації соціальної інформації.

У зарубіжних дослідженнях соціального інтелекту піднімається питання щодо співвідношення логіки та інтуїції в процесі формування першого враження про людину. У ранній теорії атрибуції М.Гайдегера передбачалося, що суб'єкт сприймає та переробляє інформацію, логічно застосовуючи правила формулювання висновків та умовиводів. Таким чином, вчений зробив висновок, що виважені і контрольовані людиною судження та висловлювання вимагають значних темпоральних зусиль. Хоча в дослідженнях інших вчених зазначається, що досить багато соціальних суджень формулюються автоматично і до кінця не усвідомлюються людиною. Зокрема, в дослідженнях Д.Розенталя вказується, що адекватна оцінка певної людини є можливою за умов пред'явлення його відеозображення тривалістю кілька секунд [цит. за 8, с. 465–473]. Якщо такі досить швидкі судження й детермінують процес сприйняття, то у вербальній та невербальній поведінці суб'єкта представлена досить надійна інформація про дану людину.

Сучасні дослідження, в яких аналізується перше враження, акцентують увагу на моделі соціальних стосунків (social relation model) Д.А.Кенні [6, р. 59–74] та завданнях, які визначають

сутність та зміст міжособистісного сприйняття (Interpersonal Perception Task) [8]. З метою визначення рівня розвитку соціального інтелекту особистості у методиці Дж.Кеніі незнайомі між собою респонденти оцінюють один одного, як правило, за такими характеристиками:

1) ступінь консенсусу між респондентами в процесах сприйняття екстраверсії (Extraversion) та свідомості (Conscientiousness);

2) знаходження згоди між психологом та респондентами.

Друга методика для визначення рівня сформованості соціального інтелекту особистості Д.Арчера та Р.М.Акерта вміщує 30 відеосюжетів із презентацією великої кількості реальних життєвих ситуацій, за якими випробувані мають відповісти на питання, які достатньо повно розкривають їх розуміння того, що відбувається. Відеосюжети можуть пред'являтися без звуку, на кожне запитання стосовно певного відео сюжету існує правильна відповідь. Хоча точність відповідей в таких умовах проведення емпіричного дослідження дещо поступалася результатам, отриманим за умов пред'явлення звуку, що свідчить про неоднозначність результатів дослідження.

В парадигмі когнітивної психології вивчення соціального інтелекту відбувалося через співвідношення особистістю вербального та невербального знання. Першорядним є те, що були показані можливості безпосереднього пізнання іншої людини. Головною ознакою невербалізованого знання, продемонстрованого в описаних вище дослідженнях особливостей міжособистісного сприймання, виконаних у вітчизняній і зарубіжній психології, було його активний характер. Проте когнітивна психологія залишила

відкритим питання щодо ефекту, який акцентує словесні інформаційні шари враження в процесі безпосереднього міжособистісного сприйняття інформації. Також в дослідженнях з когнітивної психології не було розглянуто та проаналізовано моделі соціальних репрезентацій, які описують психологічні механізми міжособистісної взаємодії у форматі опанування та переробки соціальної інформації [цит. за 7, с. 195].

Отже, викладений матеріал дає можливість зробити висновок, що можливість психометричного підходу в розкритті взаємозв'язку вербального та невербального знання в галузі дослідження соціального інтелекту ґрунтуються на варіюванні характеристик тестових завдань, що дає досить позитивні результати. Використовуючи методики вимірювання соціального інтелекту, які включають вербальний стимульний матеріал (Д.А.Кеніі, Д.К.Кітінг та ін.), виявляються ідентичні результати за соціальним та академічним інтелектом, а під час застосування невербальних і поведінкових завдань діагностика соціального інтелекту як окремого новоутворення особистості має більший успіх (Дж. Гілфорд, О'Саллівен, М.Е.Форд і М.С.Тісак, Р.Стернберг). Таким чином, в психології діагностовано негативну кореляцію між двома аспектами так званого «соціального мислення» – інтуїтивним і словесно-логічним. Проблему вербальних і невербальних тестів соціального інтелекту можна віднести до розряду методологічних. Деякі характеристики тестових завдань дещо підвищують ймовірність співпадіння соціального та загального інтелекту, особливо у випадках, коли випробувані зіштовхуються з соціальними стимулами, які не зовсім узгоджуються з їхніми очікуваннями,

адже ці стимули є абсолютно новими і високо структурованими.

Спираючись на характеристику проаналізованих соціально-психологічних властивостей особистості, ми запропонували власне структуру соціального інтелекту педагога. Ми вважаємо, що соціальний інтелект педагога вмщує *три підструктури*: когнітивну, мнемічну та емпатійну тощо. Отже, *когнітивна підструктура соціального інтелекту* включає в себе сукупність досить стійких знань, оцінок, правил інтерпретації подій, поведінки людей, їх взаємовідносин і т.д. на основі сформованої системи інтерпретацій на мікроструктурному і макроструктурному рівнях. Мікроструктура когнітивної складової соціального інтелекту детермінується функціями останнього, а саме пізнавально-оцінною, від якої залежить грамотна переробка та оцінювання інформації, яку сприймає суб'єкт; прогностичної, на основі якої здійснюється планування та прогнозування розвитку міжособистісних взаємодій; комунікативної, що забезпечує ефективність власне процесу спілкування (дана функція пов'язана з адекватним сприйняттям і розумінням партнера по спілкуванню); рефлексивної, яка знаходить своє відображення безпосередньо в самопізнанні. У свою чергу, макроструктура когнітивної складової соціального інтелекту виявляється у ставленні індивіда до себе як до цінності, ціннісно-смысловій позиції до міжособистісних відносин, а також в актуалізації мотиваційно-ціннісних орієнтацій особистості, аксіологічного ставлення до професійної та інших видів діяльності.

Джерелом соціального інтелекту на мікроструктурному рівні є безперервна актуалізація перерахованих нами функцій. При цьому результатом їх інтеграції можна вважати сукупність

суб'єктивних шкал, що дають можливість суб'єктові орієнтуватися в особливостях міжособистісної взаємодії, розпізнавати й адекватно оцінювати поведінку інших індивідів. Одним з основних результатів соціального інтелекту високого рівня буде наявність у особистості суб'єктивних статистик різних модальностей. Це – простір суб'єктивних психосемантичних шкал, символіка невербальної поведінки, нормативи мовної продукції і т.д.

Завданням соціального інтелекту на макроструктурному рівні є забезпечення можливостей оцінювати себе й інших людей як особистостей. При цьому ціннісні орієнтації окремого індивіда можуть не збігатися із загальноприйнятими соціальними нормами і навіть вступати з ними в конфлікт, але завжди є такий соціум і його конкретні представники, у яких індивідуальне бачення світу, особистісні цінності і смисли людини будуть знаходити підтримку.

Мнемічна складова соціального інтелекту педагога характеризує наявність у індивіда здатності до інтерпретації явищ, подій життя, поведінки інших людей і свого власного як суб'єкта цих подій. Мнемічна підструктура базується на особистісному досвіді суб'єкта, де суб'єктивні статистики утворюють особистісний інтерпретаційний комплекс. Полімодальність в даному випадку означає наявність у людини різних інтерпретаційних комплексів відповідно до різних сфер буття індивіда. Формально вони можуть суперечити один одному, проте психологічно в нормі є внутрішньо узгодженими, забезпечуючи єдність мнемічної складової соціального інтелекту.

Емпатійна складова соціального інтелекту більшою мірою залежить від того, яку форму поведінки педагог обирає в якості пріоритетної, що очі-

кує від оточуючих його суб'єктів, який ціннісний інтерпретаційний комплекс у ставленні до навколишнього світу сформувався у людини, які можливості є у даного індивіда в плані використання механізмів антиципації у розв'язанні різних проблем професійного та соціального життя тощо.

Висновки і подальші перспективи досліджень. Так, ми передбачаємо, що одним з основних результатів інтеграції функції соціального інтелекту є наявність у індивіда *суб'єктивних статистик* різних модальностей: це – й простір суб'єктивних психосемантичних шкал, й символіка невербальної поведінки, й нормативи мовленнєвої продукції. Перелік подібних модальностей можна доповнити, маючи на увазі, що статистики фактично відображують всілякі сторони життєдіяльності людей, тому вони різняться з урахуванням глибини, тривалості життя, репрезентативності та ін. При цьому статистики, як одиниці соціального інтелекту, за своєю будовою, функціями та генезою досить глибоко відрізняються від соціальних стереотипів. Якщо стереотип є стійкою структурою, фіксованою на рівні мнемічного компонента соціального інтелекту, що є інваріантою стосовно різних життєвих ситуацій, то статистики є змінною, рухомою структурою. Статистики по відношенню до стереотипів є вихідною феноменальною базою їхньої подальшої організації.

Отже, будемо виходити з того, що повсякденне буття, життєдіяльність тощо утворюють собою сукупність ситуацій, подій, вчинків та ін. Тоді окрема статистика є певною репрезентативною вибіркою, що є валідною деякому суб'єктивному аспекту розуміння, тим самим створюючи вихід-

ну, базову одиницю соціального інтелекту. Прикладом деякої статистики може бути окрема суб'єктивна шкала («справедливий – несправедливий», «емпатійний – не емпатійний», «вірний – невірний» та ін.), коли характер розподілення суджень індивіда за шкалою є результатом соціального інтелекту людини. При цьому розподіл статистики за шкалою може бути або одномодальним, або бімодальним. В останньому випадку протилежні дескриптори приймають цілком самостійне значення, фіксуючись на рівні соціального інтелекту, виявляючись, наприклад, в подвійному, амбівалентному ставленні індивіда до самого себе, до інших, до світу тощо. Одномодальність або бімодальність статистики не є наперед заданими. Переходи одного розподілу в інший є закономірними процесами, природними для кожного індивіда. Щодо цього свідчать стадії вікового розвитку людини, поведінка суб'єкта в перехідний період його життя, нестійкий характер суспільної думки, цінностей та ін.

На жаль, не всі питання з даної проблеми є до кінця розв'язаними в психології. Однією з найбільш актуальних проблем на сучасному етапі розвитку психологічної науки є вирішення питання як про співвідношення загального і соціального інтелекту, так і в цілому про правомірність виділення останнього в структурі IQ особистості, а також щодо особливостей прояву та становлення соціального інтелекту педагога в умовах виконання ним професійної діяльності. Також більш докладно структуру соціального інтелекту педагогів різних сфер професійної діяльності буде проаналізовано в наступних наших публікаціях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бобнева М.И. Социальное развитие личности [Текст] / Маргарита Исидоровна Бобнева // Соц. психология личности. – М., 1979. – 344 с.
2. Бодалёв А.А. Формирование понятия о другом человеке как личности / Алексей Александрович Бодалёв. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1970. – 135 с.
3. Емельянов Ю.Н. Активное социально-психологическое обучение [Текст] / Юрий Николаевич Емельянов. – Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1985. – 163 с.
4. Лабунская В.А. Психология экспрессивного поведения / Вера Александровна Лабунская. – М. : Просвещение, 1989. – 107 с.
5. Южанинова А.Л. К проблеме диагностики социального интеллекта личности [Текст] / Алла Леонидовна Южанинова // Проблемы оценивания в психологии. – Саратов, унив-т, 1984. – С. 63–67.
6. Kenny D.A. The Design and Analysis of Social-Interaction Research [Text] / D.A. Kenny. – Annu. Rev. Psychol. – 1996. – Vol. 47. – P. 59–86.
7. Markus D.K., Lehman S.J. Are there sex differences in interpersonal perception at zero acquaintance? A social relation analysis [Text] / D.K. Markus, S.J. Lehman // Journal of Research in Personality. 2002. – Vol. 36. – P. 190–207.
8. Murphy N.A., Hall J.A., Colvin C.R. Accurate intelligence assessments in social interaction: Mediators and gender effects [Text] / N.A. Murphy, J.A. Hall, C.R. Hall // Journal of Personality. – Vol. 71 : 3, June. – 2003. – P. 465–493.

ТРАНСЛІТЕРАЦІЯ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Bobneva M.I. Social'noe razvitie lichnosti [Tekst] / Margarita Isidorovna Bobneva // Soc. psihologija lichnosti. – M., 1979. – 344 s.
2. Bodaljov A.A. Formirovanie ponjatija o drugom cheloveke kak lichnosti / Aleksej Aleksandrovich Bodaljov. – L. : Izd-vo LGU, 1970. – 135 s.
3. Emel'janov Ju.N. Aktivnoe social'no-psihologicheskoe obuchenie [Tekst] / Jurij Nikolaevich Emel'janov. – L. : Izd-vo Leningr. un-ta, 1985. – 163 s.
4. Labunskaja V.A. Psihologija jekspressivnogo povedenija / Vera Aleksandrovna Labunskaja. – M. : Prosveshhenie, 1989. – 107 s.
5. Juzhaninova A.L. K probleme diagnostiki social'nogo intellekta lichnosti [Tekst] / Alla Leonidovna Juzhaninova // Problemy ocenivanija v psihologii. – Saratov, univ-t, 1984. – S. 63–67.
6. Kenny D.A. The Design and Analysis of Social-Interaction Research [Text] / D.A. Kenny. – Annu. Rev. Psychol. – 1996. – Vol. 47. – P. 59–86.
7. Markus D.K., Lehman S.J. Are there sex differences in interpersonal perception at zero acquaintance? A social relation analysis [Text] / D.K. Markus, S.J. Lehman // Journal of Research in Personality. 2002. – Vol. 36. – P. 190–207.
8. Murphy N.A., Hall J.A., Colvin C.R. Accurate intelligence assessments in social interaction: Mediators and gender effects [Text] / N.A. Murphy, J.A. Hall, C.R. Hall // Journal of Personality. – Vol. 71 : 3, June. – 2003. – P. 465–493.